

بسم الله الرحمن الرحيم

آیت الله علیدوست در برنامه آفتاب شرقی

اصول اخلاق اجتماعی جلسه دوازدهم

عکس العمل انسان در وقت قدرت و عزت و عداوت و دشمنی

مجری: بحث در خصوص موضوع عدالت بود، اگر خلاصه ای از آن چه تا کنون مطرح شده، در صورت امکان بیان فرمایید تا کسانی که جدیداً به بحث ما ملحق شده اند، در جریان مسائل و کم و کیف آن ها قرار گیرند.

جواب: اصل ششم در اخلاق اجتماعی، رعایت عدالت است در همه احوال؛ و این را هم مطرح کردیم که الزاماً نباید عدالت را به معنای فقهی آن در نظر گرفت. ممکن است کسی از نظر فقهی عادل باشد، اما اخلاق اجتماعی را مراعات نکند، و بالعکس. کسی که از نظر اجتماعی، آدم خلیقی است اما واجبات و محرمات خدا را مراعات نمی کند. در ادامه اشاره شد به جایگاه عدالت و بیان کردیم که عدالت یک پدیده ای نیست که الزاماً دین آورده باشد، اما دین آن را امضا کرده است. و شرایطی پیش آید تا مردم خود به عدالت اقدام و قیام کنند و آن را به پا دارند.

مجری: سوال این است که آیا این عدالت در همه احوال باید پیاده شود، یا نه استثنائات و قیودی هم دارد؟

جواب: جواب اجمالی شما، این است که عدالت استثنای پذیر است. لذا مبحثی در اصول فقه هست که حسن عدل یا مصلحت عدل، مبحثی نیست که استثناً بردار باشد. عدالت و ظلم در هیچ حالاتی راجع به انسان استثناً پذیر نیست؛ و لذا متفکرانی که در این باره قلم می زنند می گویند رعایت عدالت زمانی بیشتر مد نظر است که انسان در موضع قدرت است یا در وقت تنگدستی و عسرت یا در وقت عداوت و دشمنی است و یا در وقت برخورداری است. انسان در این چهار حالتی که ذکر شد باید رعایت عدالت کند. به هر حال زندگی تلاطم هایی دارد که باید اخلاق زندگی را آن جا ها رصد کرد. و باید دید که آیا طرف اخلاق را مراعات میکند یا نه... در قرآن این مساله را بیان میکند که:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اْعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

یا در تعبیری دیگر قرآن مطلب دیگری دارد و آن این که ما یک تعبیر با نام حرام در قرآن داریم و آن هم مسجد الحرام است. قرآن می گوید اگر جمعیتی شما را از مسجد منعان کردند و تبعیدتان کردند و شما را از حق مسلمتان منعان کردند و شما از دست آنها ناراحت شدید، نباید به هیچ قیمتی تجاوز کنید... وقتی جریان فتح مکه پیش آمد، سیصد و شصت بقی را که درون کعبه بود، بیرون ریختند و آن را پاکسازی کردند برای توحید اما کلیدی را که تحویل گرفته بودند، تحویل دادند. إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۚ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ.... و لذا وارد شده که اگر رزمنده کافری که شما حق کشتن و گرفتن سلاح او را داری، اگر به عنوان امانت دهی، چیزی را نزد شما قرار داد، شما حق نداری، در امانت

خیانت کنی. در حال دشمنی هم که هستی باید عدالت را رعایت کنی. چنان که در وصیت امام علی علیه السلام به فرزندش امام حسن علیه السلام در خصوص قصاص ابن ملجم هست که از آن جا که او یک ضربه زده شما حق نداری بیش از یک ضربه بزنی.

لذا در حدیثی از امام رضا علیه السلام آمده که : اَلْمُؤْمِنُ إِذَا غَضِبَ لَمْ يُخْرِجْهُ غَضَبُهُ عَنْ حَقٍّ، وَإِذَا رَضِيَ لَمْ يُدْخِلْهُ رِضَاهُ فِي بَاطِلٍ، وَإِذَا قَدَرَ لَمْ يَأْخُذْ أَكْثَرَ مِنْ حَقِّهِ .

امام رضا علیه السلام فرمود: مؤمن، هرگاه خشمگین شود، غضبش او را از حق بیرون نمی برد و هرگاه خرسند شود، خوشنودیش او را به باطل نمی کشاند و هرگاه قدرت یابد، بیش از حق خودش بر نمی دارد.

جریان مختار، گرچه بسیار مدحت و مذمت داشته اما نوع قصاص ها در جریان قیام مختار مشروع نبود، برخی را در آب جوش و یا برخی را در... گرچه در حادثه عاشورا تمام لشکر یزید یک ابن ملجم به تمام معنا بودند که حرکت آنها هم قابل توجیه نیست، اما بحث این است که ابن ملجم ها به اندازه کارشان بایست مجازات می شدند.

حادثه عاشورا با این که بسیار راجع به آن گفته شده ولی چه کسی است که این طور مسائل را بتواند همچون حضرت زینب ببیند و تحمل کند که بدن برادرش را با آن وضع دید که سر بریده و بدن تکه تکه شده و... اما وقتی در مجلس آن جوانک (عبدالله بن زیاد) از او پرسید: زینب چه دیدی؟ من فکر می کنم اگر کسی ده سال بنشیند و فکر کند نمی تواند جوابی را که حضرت زینب داده بود، را بیان کند، که حضرت فرموده بود: ما رایت الا جمیلا؛ و منظور این است که در این حالت هم حضرت زینب عدالتش را با خدای بزرگ مراعات میکند و شکوه نمی کند.

عدالت اقتضا میکند اگر بنده به قدرت رسیدم عدالت را اجرا کنم یا حاکمیت عدالت را اجرا کند، اما جاهایی هست که عدالت ظریف می شود و این امکان هست که اگر انسان مراعات نکند انسان در ظلم و دایره ظلم واقع شود. من دوست دارم مطلبی را از سعدی بیان کنم و دوست دارم راجع به آن داوری شود، حرف او کاملا عادلانه اما غیر فقهی و غیر حقوقی است .

جناب سعدی علیه الرحمه می گوید که : پسر یکی از حاکمان نزد پدر آمد و گفت؛ فلانی مرا دشنام مادر داد، حاکم به حاضران گفت: مجازات وی چیست؟ یکی گفت باید او را کشت و دیگری گفت باید زبانش را برید... و آن دیگری گفت: باید اموالش را مصادره کرد. و دیگری گفت که تبعید و... اما حاکم به فرزند گفت : کرم آن است، که عفو کنی و اگر به ضرورت انتقام خواهی، تو نیز دشنام مادر ده ، نچندان که انتقام از حد بگذرد. که آن موقع ظلم از طرف تو باشد و دعوا از طرف خصم. سعدی می خواهد بگوید این جا ، خودحاکم عادلانه رفتار کرد، و حاکم گفته بود که او دشنام مادر داده و تو هم دشنام مادر بده ؛ مشکل دیدگاه برخی همین جا مشخص می شود، از نظر فقهی نوع فقها می گویند که ما در دشنام مشکل نداریم. در مال و مسئولیت مدنی قصاص داریم و آن ضمان است در قتل و یا هر نوع جرحی قصاص متقابل داریم، اما در رفحاشی و دشنام قصاص نداریم. اما برخی فقها این نظر را ندارند و برخی معتقد به قصاص در این باره هستند.

به هر حال در این موارد و تمام موارد باید عدالت را رعایت کرد؛ در بحث تولید سلاح های کشتار جمعی هم بحثی مطرح است که از آنجا که تولید این سلاحها و استفاده از آنها باعث کشتار بسیار زیادی از مردم

و موجودات می شود و حتی غیر نظامیان را هم شامل میشود، لذا برخی فتوا به حرمت آن داده اند. مثل مقام معظم رهبری.... که فتوا به تحریم تولید این گونه سلاحها را دادند. عدالت را باید راجع به محیط زیست و نسلهای آینده باید رعایت کرد عدالت بین نسلی اقتضا می کند که مهار شود و تولید نشود. این ها چیزهایی است که باید بیشتر کار و بررسی شود .

مجری: نسخه قرآنی است که وقتی جاهلان به آنها خطاب می کنند آنها با سلم و سلام به آنها پاسخ میدهند. آیا چنین چیزی است؟

جواب: آیات قرآن را مثل روایات باید مثل یک سیستم مطالعه کرد. اگر کسی فساد میکند و اگر مهار نشود، باز هم فساد میکند، و باید در یک سیستم مطالعه شود؛ ده دوازده توصیه است که باید همه با هم مطالعه شود که جنبه استحباب هم دارد، یا ما می توانیم سلاما را حتی اگر به معانی دیگر به کار ببریم که به معنای این که سلامت در آن باشد، حتی ممکن است متضمن خشونت هم باشد. در صورتی که آن را مفعول مطلق نوعی در نظر بگیریم. رفتار ائمه با بنی امیه یا بنی مروان بسیار شنیدنی است بعد از این که آنها به خاطر فراز و نشیب روزگار محتاج اهل بیت شده بودند و ببینید چه تعیناتی به آنها داشتند . یا رفتار امام سجاد علیه السلام با بنی مروان با آن که آنها هم در جریان وقایع بعد عاشورا علیه اهل بیت بی تاثیر و بی نقش نبودند، ببینید که چگونه رفتار می کردند.

مجری: قرآن در بحث رعایت عدالت هم آن جایی که از طلاق صحبت می کند، باز مساله عدالت را مطرح می کند که باید مطمئن نظر قرار گیرد و در پایان می گوید و لا تنسوا الفضل بینکم به این دلیل که صحبت از رابطه زن و شوهری است؛ این نکته هم می تواند جالب باشد. ..

جواب: ما یک اصل دیگری داریم به نام اصل عفو و گذشت و مدارا... و نکته دیگر این که عدالت سقف رفتار نیست، کف رفتار است. البته کفی است که اساس است. جامعه را نمی شود با جود و سخا و بخشش اداره کرد؛ البته باید انسانهایی بر این مبنا تربیت کرد که به آن سمت وسو بروند؛ اما آن چه باید شالوده به حساب آید، عدالت است و اساس رفتاری و ... این که امیرالمؤمنین می فرمایند اگر ابن ملجم یک ضربه زده ، در قصاص هم به او یک ضربه بزنید این کف رفتاری است اسلام در رابطه با کسی هم که باید حد بر او جاری شود معتقد است نباید او را دشنام داد یا علاوه بر اجرای حد، چیز اضافه تری نسبت به او گفت که این امر خارج از امر عدالت است. این ها نکات زیبا و ظریفی است که اجرای عدالت ، اقتضا میکند که همواره مد نظر قرار گیرد.

